

Talenbewust lesgeven

*Aan de slag met talige diversiteit
in het basisonderwijs*

Redactie:

Joana Duarte

Mirjam Günther

Fauve De Backer

Carolien Frijns

Babs Gezelle Meerburg

Talenbewust lesgeven

Taalkramp

Door Stijn De Paepe

Uw kleuter spreekt een mondje Frans
En al zijn juffen blijken fans.
Er komt een woordje Engels uit?
Een kus alsook een bank vooruit!

Praat hij Arabisch, Pools of Turks,
Dan wordt de juf een tikje nurks.
Meertaligheid, een waar festijn!
Als 't maar de juiste talen zijn.

Dit boek is voor iedereen die van álle talen in de klas een festijn wil maken.

Talenbewust lesgeven

Aan de slag met talige diversiteit
in het basisonderwijs

Redactie:

Joana Duarte

Mirjam Günther

Fauve De Backer

Carolien Frijns

Babs Gezelle Meerburg

**UITGEVERIJ
COUTINHO**

bussum 2022

© 2022 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprerecht (www.reprerecht.nl). Voor de reader-regeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Merel Brouns, Utrecht

Opmaak binnenwerk: az grafisch serviceburo bv, Den Haag

Comics paragraaf 16.2: Peam Burapa

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven, tenzij het anders vermeld is.

ISBN: 978 90 469 0797 9

NUR: 842

Voorwoord

‘Not everything that is faced can be changed; but nothing can be changed until it is faced’, stelde James Baldwin (2017, p. 107). Voor welke urgente uitdagingen staat het basisonderwijs op dit moment? Wij, als eindredactie van deze uitgave, zijn ervan overtuigd dat het ontwikkelen van talenbewust onderwijs, onderwijs dat de talige diversiteit van alle leerlingen als uitgangspunt neemt, een van de grootste uitdagingen is van het basisonderwijs van deze tijd.

De afgelopen decennia is er zowel in Nederland als in Vlaanderen sprake van een groeiende ongelijkheid in het onderwijs. Er worden verschillende initiatieven ontwikkeld om voor gelijke onderwijskansen te zorgen. Hoewel we er lang van overtuigd waren dat juist ons onderwijs als motor voor maatschappelijke emancipatie kon fungeren, blijkt het tegendeel het geval: bestaande maatschappelijke ongelijkheden worden door het onderwijs onbedoeld in stand gehouden en soms zelfs versterkt. In 2021 bleek uit de Nederlandse documentaireserie *Klassen* van HUMAN bijvoorbeeld hoe onderwijs de verschillen tussen kinderen eerder vergroot dan verkleint. Deze sociale kloof in het onderwijs wordt keer op keer bevestigd door grootschalige internationale studies, zoals PISA (Programme for International Student Assessment). Leerlingen uit kwetsbare thuissituaties, met een lagere sociaal-economische status, presteren vaak minder goed op deze toetsen, net als leerlingen met een andere thuistaal. De diversiteit van leerlingen wordt vaak als een oorzaak gezien van die kloof en tegelijk als de sleutel om die ongelijkheid te verminderen (Van Avermaet & Sierens, 2010). In het licht van deze uitdaging is er recent ook meer aandacht voor talenbewustzijn in het onderwijs (Voogel, 2021), waarbij de diversiteit van de leerlingen, de regio's en de samenleving het uitgangspunt vormen en waarbij verschillen worden benut bij het leren en ontwikkelen (Goei & Willemse, 2020). Maar hoe kun je als leraar talenbewust onderwijs optimaal vormgeven?

In deze uitgave formuleren we een antwoord, of beter gezegd, een waaier aan antwoorden op deze vraag. We nemen het Nederlandstalige gebied als uitgangspunt bij onze zoektocht naar de talenbewuste leraar. Samen met tweeëntwintig auteurs, uit zowel de onderwijspraktijk als het onderzoeksveld, geven we de verschillende facetten weer die samenhangen met de competenties die nodig zijn om talenbewust les te kunnen geven in het basisonderwijs. In zeventien hoofdstukken worden actuele theoretische inzichten verbonden met talrijke taalrijke praktijkvoorbeelden van talenbewust onderwijs. We wensen onze lezers net zoveel plezier toe bij het ontdekken van de in dit boek beschreven talenbewuste inzichten als we zelf hadden bij het schrijven (en herschrijven) van deze hoofdstukken in onze, vanwege de lockdowns, volledig digitale samenwerking.

We willen alle leraren, directeuren, docent-onderzoekers, leerlingen, ouders en collega's bedanken die de teksten in deze uitgave mede mogelijk hebben gemaakt. Jullie hebben de deuren van jullie talenbewuste praktijk voor ons en onze auteurs geopend. Door jullie verhalen en ervaringen kwam ons boek tot leven. Ook willen wij alle meelezers bedanken die de eerdere versies van onze hoofdstukken zo zorgvuldig hebben bekeken. Tige tank, hartelijk dank, merci en muito obrigada.

Leeuwarden, Zwolle, Overmere, Leuven en Burdaard, de redactie

Inhoud

Leeswijzer	15
------------	----

1	Inleiding: Het verschil blijven maken als talenbewuste leraar	21
----------	--	-----------

Mirjam Günther, Fauve De Backer, Joana Duarte, Carolien Frijns &
Babs Gezelle Meerburg

1.1	Uit de praktijk	21
1.2	Diversiteit als realiteit	24
1.3	Een meertalige wending in het onderwijs	25
1.4	De zoektocht naar de talenbewuste leraar	26
1.5	Ten slotte	29

Deel 1 Principes van sterk talenbewust onderwijs

2	Detectives opsporen en ramen lappen	33
----------	--	-----------

Een krachtige taalleeromgeving in de klas

Carolien Frijns, Ada van Dalen & Fauve De Backer

2.1	Uit de praktijk	33
2.2	Uit de theorie	36
2.2.1	Een krachtige taalleeromgeving	36
2.2.2	Taalontwikkeldend lesgeven	41
2.2.3	Taal breed evalueren	45
2.3	Tips voor in de praktijk	47
2.4	Samenvatting	49
2.5	Uitdagingen voor in de praktijk	49

3	Een krachtbron voor het oprapen	51
----------	--	-----------

Functioneel Meertalig Leren

Fauve De Backer & Maxime Van Raemdonck

3.1	Uit de praktijk	51
3.2	Uit de theorie	53
3.2.1	Taal als oorzaak van sociale ongelijkheid?	53
3.2.2	Taal als sleutel tot succes?	55

3.3	Functioneel Meertalig Leren	56
3.3.1	Functioneel Meertalig Leren en Nederlands als tweede taal	57
3.3.2	Functioneel Meertalig Leren & het talenbeleid	58
3.3.3	Functioneel Meertalig Leren in de praktijk	59
3.4	Tips voor in de praktijk	59
3.5	Samenvatting	62
3.6	Uitdagingen voor in de praktijk	62

Deel 2 Talenbewust onderwijs in de klas

4 'Juf, Tamazight is oooooooveral bij mij!' 67

Aan de slag met talensensibilisering op de basisschool

Fauve De Backer, Joana Duarte & Carolien Frijns

4.1	Uit de praktijk	67
4.2	Uit de theorie	70
4.2.1	Talige diversiteit	70
4.2.2	Omgaan met talige diversiteit op school	71
4.2.3	Talensensibilisering	73
4.3	Tips voor in de praktijk	76
4.4	Samenvatting	82
4.5	Uitdagingen voor in de praktijk	83

5 'Was ik kierowca?' 87

Talenbewuste begeleiding van peuters

Sytske de Boer & Maaike van der Ploeg

5.1	Uit de praktijk	87
5.2	Uit de theorie	88
5.3	Taalmanagement	97
5.4	Tips voor in de praktijk	103
5.5	Samenvatting	105
5.6	Uitdagingen voor in de praktijk	106

6	Meer dan letters	107
	Ontluikende geletterdheid in een meertalige context	
	Jan Berenst & Frans Hiddink	
6.1	Uit de praktijk	107
6.2	Uit de theorie: aspecten van ontluikende geletterdheid	109
6.2.1	Het begrip ontluikende geletterdheid	109
6.2.2	Aspecten van ontluikend schrijfgedrag	111
6.2.3	Oriëntatie op teksten door voorlezen en ontluikend leesgedrag	113
6.3	Uit de theorie: sociaal-culturele variatie	114
6.3.1	Sociaal-culturele variatie en ontluikende geletterdheid	114
6.3.2	Consequenties van sociaal-culturele variatie rondom ontluikend leesgedrag	115
6.3.3	Consequenties van sociaal-culturele variatie rondom ontluikend schrijfgedrag	118
6.4	Tips voor in de praktijk	121
6.4.1	Tips voor in de kleuterklas	121
6.4.2	Tips voor de opleiding van basisschoollerares	122
6.5	Samenvatting	123
6.6	Uitdagingen voor in de praktijk	124
7	Met rijke teksten aan de slag	125
	Talenbewust lesgeven in het leesonderwijs	
	Liesbeth de Boer, Maaike Pulles & Joana Duarte	
7.1	Uit de praktijk	125
7.1.1	Eén school, zeventien talen!	125
7.1.2	Thuis talen gebruiken rondom zaakvakteksten	126
7.2	Uit de theorie	127
7.2.1	Talenbewust lesgeven en geletterdheid	127
7.2.2	Wat is lezen en wat betekent dat voor kinderen met diverse talige en culturele achtergronden?	128
7.2.3	De rol van talige en culturele diversiteit bij het lezen van fictie	130
7.2.4	Divers en rijk tekstaanbod	132
7.2.5	Interactie rondom teksten	133
7.3	Talenbewust lesgeven, geletterdheid en kinder- en jeugdliteratuur	134
7.4	Tips voor in de praktijk	135
7.5	Samenvatting	141
7.6	Uitdagingen voor in de praktijk	142

8	Op zoek naar Taalmonsters	143
	Talenbewust lesgeven in digitale leeromgevingen	
	Mirjam Günther & Fauve De Backer	
8.1	Uit de praktijk: wie verzamelt de meeste Taalmonsters?	143
8.2	Uit de theorie	145
8.2.1	Digitale competenties	145
8.3	Digitale leeromgeving	146
8.4	Tips voor in de praktijk	150
8.5	Samenvatting	156
8.6	Uitdagingen voor in de praktijk	156
9	Voorbij de klassieke standaardtaalnorm	159
	Talenbewust lesgeven via de kracht van dialecten en streektalen op school	
	Steven Delarue & Willemijn Zwart	
9.1	Uit de praktijk	159
9.2	Uit de theorie	161
9.2.1	Wat zijn dialecten en streektalen?	161
9.2.2	Talen en taalvariëteiten op school en in de klas: Standaardnederlands bovenaan?	162
9.2.3	Percepties van leraren over standaardtaal, taalvariatie en andere talen dan het Nederlands	164
9.3	Streektalen en dialecten in het onderwijs	165
9.3.1	Waarom is onderwijs over/in dialecten en streektalen zo belangrijk?	166
9.3.2	Wat zegt de wet- en regelgeving over streektaalonderwijs?	167
9.3.3	Hoe geef je als team streektaalonderwijs vorm?	168
9.4	Aan de slag in de klas	170
9.4.1	Spelling, grammatica en woordenschat: kwalificerende functie van onderwijs	170
9.4.2	Cultureel erfgoed: socialiserende functie van onderwijs	173
9.4.3	Welbevinden en identiteit: subjectificerende functie van onderwijs	174
9.5	Tips voor in de praktijk	175
9.6	Samenvatting	175
9.7	Een uitgewerkte les over dialecten en streektalen	176
9.8	Uitdaging voor in de praktijk	177

10	Meer dan woordenschat alleen	179
	Talenbewust lesgeven door de schoolvakken heen	
	Maaïke Hajer & Jantien Smit	
10.1	Uit de praktijk	179
10.2	Uit de theorie	181
10.2.1	Taalonderwijs, taalontwikkeling en leren in andere vakgebieden	181
10.2.2	De verwevenheid van taal en leren: wat betekent die voor meertalige klassen?	182
10.2.3	Ontwikkeling van dagelijkse taal en schoolse taal: de sleutel voor schoolsucces	184
10.2.4	Taalgericht vakonderwijs: taalontwikkeling plannen door de vakken heen	186
10.3	Tips voor in de praktijk	187
10.4	Samenvatting	198
10.5	Uitdagingen voor in de praktijk	199
11	'Waarom ben jij naar ons land gekomen?'	201
	Het belang van burgerschapsonderwijs voor talenbewust lesgeven	
	Jolanda Verhoef & Joana Duarte	
11.1	Uit de praktijk	201
11.2	Uit de theorie	203
11.2.1	Burgerschapsonderwijs in het curriculum	203
11.2.2	Visies over burgerschapsonderwijs	204
11.2.3	De macht van taal	205
11.3	Burgerschap en talenbewust lesgeven	208
11.4	Tips voor in de praktijk	210
11.5	Samenvatting	223
11.6	Uitdagingen voor in de praktijk	223
12	Met lego bouwen aan vak en taal	225
	CLIL als benadering voor talenbewust vroeg vreemdetalenonderwijs	
	Catherine van Beuningen & Rick de Graaff	
12.1	Uit de praktijk	225
12.2	Uit de theorie	227
12.2.1	Wat is CLIL?	227
12.2.2	CLIL als benadering van talenbewust lesgeven	228

12.3	Principes voor effectieve CLIL-didactiek	229
12.3.1	Bied betekenisvolle context bij nieuwe inhoud en taal	229
12.3.2	Maak vakinhoud en vaktaal toegankelijk (taalsteun t.b.v. begrip)	231
12.3.3	Stimuleer interactie over de vakinhoud	232
12.3.4	Stimuleer en begeleid toepassing van inhoudelijke en talige kennis	234
12.3.5	Besteed aandacht aan schoolse en vakspecifieke taal(vaardigheid) in de doeltaal	236
12.3.6	Benut de eerste taal/meertalige repertoires van leerlingen	237
12.4	Tips voor in de praktijk	239
12.5	Samenvatting	241
12.6	Uitdagingen voor in de praktijk	242

Deel 3 Talenbewust onderwijs op school

13	Naar Taalvriendelijke Scholen	245
	Talenbeleidsontwikkelingen in de meertalige samenleving van Sint Eustatius	
	Ellen-Petra Kester, Eric Mijts & Nicholas Faraclas	
13.1	Uit de praktijk	245
13.2	Uit de theorie	248
13.2.1	Context en taalsituatie in het Caribisch deel van het Koninkrijk	248
13.2.2	Casus: naar een inclusief, talenbewust beleid in het onderwijs van Sint Eustatius	251
13.3	Talenbeleid: adviezen voor het onderwijs op Sint Eustatius	254
13.3.1	Talenbeleid op diverse niveaus	254
13.3.2	De relatie tussen taalbeleid en talensensibilisering	257
13.4	Tips voor in de praktijk	257
13.5	Samenvatting	259
13.6	Uitdagingen voor in de praktijk	259

14	De neuzen in dezelfde richting	261
	Aan de slag met talenbeleid op school	
	Nynke Anna Varkevisser, Albert Walsweer & Fauve De Backer	
14.1	Uit de praktijk	261
14.1.1	Taalplan Frysk 2030	261
14.1.2	Thuis taalproject en Validiv-onderzoek	264
14.1.3	Wat kunnen we leren van deze praktijkvoorbeelden?	265
14.2	Uit de theorie	266
14.2.1	Wat is een talenbeleid?	267
14.2.2	Soorten talenbeleid	268
14.2.3	Talenbeleid vormgeven op school, hoe doe je dat?	270
14.2.4	Talenbewust lesgeven in sleutelprincipes samengevat	271
14.3	Tips voor in de praktijk	272
14.4	Samenvatting	276
14.5	Uitdagingen voor in de praktijk	277
15	Taal in beeld	279
	Ouders als taalpartners bij het talenbewust lesgeven	
	Janke Singelsma & Joana Duarte	
15.1	Uit de praktijk	279
15.2	Uit de theorie	281
15.2.1	Het belang van educatieve partnerschappen voor meertalige leerlingen	282
15.2.2	Mythes en ideeën over ouderbetrokkenheid van meertalige ouders	284
15.2.3	De rol van ouders als taalpartners in meertalige contexten	287
15.2.4	Aanbevelingen voor de praktijk	288
15.3	Ouders als taalpartners	290
15.4	Samenwerking met ouders vormgeven	290
15.4.1	Schoolexterne programma's	291
15.4.2	Taal yn Byld: op zoek naar taalschatten	292
15.5	Tips voor in de praktijk	296
15.6	Samenvatting	300
15.7	Uitdagingen voor in de praktijk	300

16 Een scherp zicht	303
Talenbewust assessment bij meertalige leerlingen	
Fauve De Backer	
16.1 Uit de praktijk	303
16.2 Uit de theorie	304
16.2.1 Validiteit van assessment	305
16.2.2 Toetsaccommodaties	306
16.3 Leerlingen breed beoordelen	312
16.3.1 Observeren van leerlingen	313
16.3.2 Mondeling assessment	314
16.3.3 Zelfassessment	315
16.3.4 Peerassessment	315
16.3.5 Feedback	316
16.4 Functioneel Meertalige Assessment	317
16.5 Tips voor in de praktijk	318
16.6 Samenvatting	318
16.7 Uitdaging voor in de praktijk	319
 17 Slot: Talenbewust het verschil maken voor alle kinderen	 321
Fauve De Backer, Piet Van Avermaet, Carolien Frijns, Joana Duarte, Mirjam Günther & Babs Gezelle Meerburg	
Bijlage 1: Meer weten?	325
Bijlage 2: Onderwijs in Nederland en Vlaanderen	329
Bijlage 3: Begrippenlijst	331
Fotoverantwoording	333
Literatuur	335
Register	355
Over de auteurs	359

Leeswijzer

Dit boek is bedoeld als inspiratiebron voor alle professionals in en rondom het basisonderwijs die hun onderwijs talenbewust vorm willen geven. Wij bespreken verschillende concepten die met talenbewust lesgeven in het basisonderwijs te maken hebben, met als doel om te achterhalen wat een talenbewuste leraar precies doet (en laat), en waarom. Met dit boek willen we wetenschappelijk onderbouwd en praktijkgericht materiaal ontsluiten. De auteurs van dit boek zijn lerarenopleiders en onderzoekers uit Vlaanderen en (Caribisch) Nederland, die veel ervaring hebben met taalonderwijs en die met beide benen in de praktijk staan.

De doelgroep van dit boek

Dit boek heeft een primaire en een secundaire doelgroep. Het is in eerste instantie bedoeld voor leraren in opleiding, lerarenopleiders, basisschoolleraren, schoolleiders en schoolbestuurders. Deze uitgave is daarnaast ook interessant voor interne of pedagogisch begeleiders, onderwijsassistenten, taalcoördinatoren, (taal)beleidsmakers, logopedisten en zorgcoördinatoren. Verder is het boek bedoeld voor studenten en onderzoekers in de onderwijskunde, taalwetenschap of pedagogiek, op zowel bachelor- als masterniveau.

Onderwijs in Nederland, Vlaanderen en Caribisch Nederland

Dit boek is bedoeld voor het hele Nederlandse taalgebied waar het Nederlands in het onderwijs een belangrijke rol speelt, meer specifiek Nederland, Vlaanderen en Caribisch Nederland.

Nederland

In Nederland zijn schoolorganisaties zelf verantwoordelijk voor de kwaliteit van hun onderwijs. Wel moeten ze zich houden aan kaders die de Wet op het primair onderwijs stelt. Als scholen overheidsgeld ontvangen zijn ze verplicht om een jaarverslag op te stellen. Ook is er controle op de kwaliteit van het onderwijs door de Onderwijsinspectie. De inspectie kan ingrijpen als de schoolorganisatie de zaken financieel, organisatorisch of inhoudelijk niet goed op orde heeft.

Voor kinderen van 5 tot en met 16 jaar geldt de leerplicht. Voor 17- en 18-jarigen is er een kwalificatieplicht. Elk kind in Nederland gaat dus minstens 12 jaar naar school. De basisschool en de school voor speciaal basisonderwijs loopt van groep 1 tot en met 8. Daarna komt het voortgezet onderwijs in beeld. Er zijn in Nederland bijzondere scholen waarin het onderwijs gegeven wordt op basis van een levens- of onderwijsvisie of een godsdienstige grondslag, en openbare scholen die dat niet op die manier doen.

Nederland is rijk aan talen. Het Nederlands is de rijkstaal. Daarnaast zijn het Fries in Friesland, het Papiaments op Bonaire, en het Engels op Saba en Sint Eustatius officiële talen. Het Nedersaksisch is een officieel erkende taal die bestaat uit een groot aantal verschillende dialecten. Het Limburgs heeft de status van streektaal. Jiddisch en Romani zijn niet-territoriale minderheidstalen, want ze zijn niet gebonden aan een specifieke regio. Daarnaast wonen in Nederland natuurlijk veel mensen die (ook) een andere thuistaal spreken, zoals Arabisch, Koerdisch en Berbertalen, maar ook moderne vreemde talen als Engels, Frans, Spaans, Italiaans en Duits. In het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden wordt precies beschreven in hoeverre talen beschermd en bevorderd dienen te worden door de regering. Nederland biedt al met al een rijke lappendeken aan taaldiversiteit.

Vlaanderen

België is een federale staat met drie gewesten (Vlaams, Waals en Brussels Hoofdstedelijk Gewest) en drie gemeenschappen (Vlaams, Franstalig en Duitstalig). Onderwijs is een gemeenschapsbevoegdheid, waardoor we in dit boek spreken over het *Vlaamse* onderwijs en niet het *Belgische* onderwijs.

In België bestaat er leerplicht maar geen schoolplicht. Vrijheid van Onderwijs is een grondwettelijk recht in België. Elke (rechts)persoon mag onderwijs organiseren en kan daartoe scholen oprichten. De schoolbesturen beschikken over ruime autonomie, wat betekent dat ze vrij zijn om onder andere hun onderwijsmethoden te kiezen.

Een kind is leerplichtig in de leeftijd van 5 tot 18 jaar. Het basisonderwijs omvat het kleuteronderwijs en het lager onderwijs. Kleuteronderwijs is toegankelijk voor kinderen van 2,5 tot 6 jaar. Lager onderwijs is bedoeld voor kinderen van 6 tot 12 jaar. Het secundair onderwijs wordt georganiseerd voor jongeren van 12 tot 18 jaar.

In België worden meer dan honderd talen gesproken. Officieel zijn er drie landstalen: ongeveer 60 procent van de bevolking spreekt Nederlands; daarnaast is in de Franse gemeenschap en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest het Frans de voertaal. Minder dan 1 procent van de bevolking heeft het Duits als thuistaal. Naast de officiële landstalen is er ook enorm veel talige diversiteit in minderheidstalen. De grootste groepen zijn Berbertalen, Oost-Europese talen en het Turks. Daarnaast is Vlaanderen ook rijk aan dialecten en verschillen de gesproken dialecten in steden vaak van de dialecten in omringende gemeenten. Zo is bijvoorbeeld het Gents met de typische ‘r’ opvallend verschillend van de spreektaal uit buurgemeenten.

Caribisch Nederland

Het Caribisch deel van het Koninkrijk bestaat uit de landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten en drie bijzondere gemeenten: Bonaire, Sint Eustatius en Saba, ook Caribisch Nederland genoemd. Sinds 10 oktober 2010 (10-10-10) is de minister

van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) verantwoordelijk voor het onderwijsbeleid op deze drie eilanden.

In Caribisch Nederland wordt de taalsituatie als zeer complex ervaren. Terwijl op Bonaire de hoofdinstructietaal het Nederlands is, hebben Saba en Sint Eustatius sinds kort het Caribische Engelstalige CXC-onderwijssysteem van de Caribbean Examinations Council. Op de Benedenwindse Eilanden (Aruba, Bonaire, Curaçao) heeft de meerderheid van de inwoners het Papiaments als thuistaal. Daarentegen spreken inwoners op de Bovenwindse Eilanden – Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten – voornamelijk Engels. Toch was tot het begin van deze eeuw de enige officieel erkende taal het Nederlands. Dit domineerde zowel de bestuurlijke als educatieve systemen op de eilanden. De meerderheid van de leerlingen op Sint Eustatius, Bonaire en op het grootste deel van de rest van de Nederlands Caribische eilanden, bevindt zich in een situatie op school waar Nederlands wordt gebruikt als instructietaal. Desondanks komen de meeste leerlingen het Nederlands nooit geschreven of gesproken tegen buiten de klas.

Een overzicht van de belangrijkste verschillen in het onderwijskundige taalgebruik tussen Vlaanderen en Nederland (zoals de lagere school versus het basisonderwijs) is te vinden in bijlage 2.

Opbouw van dit boek

In zeventien hoofdstukken ontrafelen we hoe talenbewuste leraren aan de slag gaan en op welke wijze hun praktijk in de klas bijdraagt aan de ontwikkeling van de kinderen. In deze hoofdstukken willen we (toekomstige) leraren en onderwijsondersteuners rijke inzichten geven en concrete handvatten bieden om een meertalige wending in klassen en op scholen te blijven realiseren, mede met het oog op gelijke onderwijskansen voor alle leerlingen.

Elk hoofdstuk kent eenzelfde opbouw en begint met een voorbeeld uit de praktijk, ter illustratie van het onderwerp van het betreffende hoofdstuk, gevolgd door behapbare theorie. Hierna wordt het concept dat in het hoofdstuk centraal staat verder toegelicht, al dan niet aangevuld met tips voor in de klas en een samenvatting. Elk hoofdstuk eindigt met concrete uitdagingen voor de lespraktijk.

Na de inleiding (hoofdstuk 1) waarin het concept *talenbewust lesgeven* uiteen wordt gezet, volgen de drie delen waaruit dit boek is opgebouwd. In deel 1 ‘Principes van sterk talenbewust onderwijs’ zetten we de basisprincipes van dit boek uiteen. In hoofdstuk 2 duiken Carolien Frijns, Ada van Dalen en Fauve De Backer in de principes van krachtig taalonderwijs. Ze ontrafelen taalverweringsprocessen en leiden eruit af waar leraren het beste op kunnen inzetten om voor elke leerling een krachtige taalleeromgeving te blijven realiseren. In hoofdstuk 3 nemen Fauve De Backer en Maxime Van Raemdonck Functioneel Meertalig Leren onder de loep, met bij-

zondere aandacht voor het benutten en stimuleren van thuistalen ten behoeve van het leren.

In deel 2 ‘Talenbewust onderwijs in de klas’ nemen we taal in de klas en de samenleving onder de loep. In hoofdstuk 4 gaan Fauve De Backer, Joana Duarte en Carolien Frijns in op een belangrijk aspect van talenbewust lesgeven, namelijk talensensibilisering en op de effecten die talensensibiliseringsactiviteiten hebben op kinderen (en leraren). In hoofdstuk 5 gaan Sytske de Boer en Maaïke van der Ploeg in op de vraag wat talenbewustzijn voor peuters betekent die op zo’n jonge leeftijd taal vooral onbewust en op natuurlijke wijze verwerven. In hoofdstuk 6 bespreken Jan Berenst en Frans Hiddink de variatie tussen kinderen wat betreft hun ontlukende geletterdheid in relatie tot verschillende sociaal-culturele omgevingen. Hoofdstuk 7, van Liesbeth de Boer, Maaïke Pulles en Joana Duarte, gaat in op het gebruik van thuis- en schooltaal bij tekstbegrip. In hoofdstuk 8 bespreken Mirjam Günther en Fauve De Backer hoe een digitale leeromgeving gecombineerd kan worden met een talenbewuste aanpak. In hoofdstuk 9 gaan Steven Delarue en Willemijn Zwart in op de kracht van talenbewust lesgeven via dialecten en streektaalen. In hoofdstuk 10 bespreken Maaïke Hajer en Jantien Smit hoe in alle vakken taal nodig is om te leren en te verdiepen door middel van voorbeelden uit natuur- en techniekonderwijs. Hoofdstuk 11, van Jolanda Verhoef en Joana Duarte, gaat in op de rol van de talenbewuste leraar bij effectief burgerschapsonderwijs. In het laatste hoofdstuk van deel 2, hoofdstuk 12, gaan Catherine van Beuningen en Rick de Graaff in op hoe Content and Language Integrated Learning (CLIL) als benadering ingezet kan worden voor vroeg vreemdetalenonderwijs.

In deel 3 ‘Talenbewust onderwijs op school’ bekijken we wat talenbewust onderwijs op schoolniveau betekent. In hoofdstuk 13 nemen Ellen-Petra Kester, Eric Mijts en Nicholas Faraclas ons mee in de ontwikkeling van Taalvriendelijke Scholen in de meertalige samenleving van Sint Eustatius. In hoofdstuk 14 bespreken Nynke Anna Varkevisser, Albert Walsweer en Fauve De Backer hoe je talenbewust lesgeven op schoolniveau zodanig vormgeeft dat alle talen en taalvariëteiten een plek krijgen. De rol van ouders bij talenbewust lesgeven, waarbij ouders taalpartners worden van de school, staat centraal in hoofdstuk 15 van Janke Singelsma en Joana Duarte. In het een-na-laatste hoofdstuk, hoofdstuk 16, gaat Fauve De Backer in op de rol van talige diversiteit bij toetsing en op de vraag hoe je daar als school en leraar aandacht aan kunt besteden.

In het slothoofdstuk, hoofdstuk 17, geven we enkele slotbeschouwingen en vatten we de grote lijn van het boek samen.

We gebruiken in dit boek zowel de aanduiding *leraar* als *leerkracht*. Beide zijn inwisselbaar.

Meer weten?

In bijlage 1 vind je een overzicht met extra materiaal onder de titel ‘Meer weten?’: praktijkgerichte en wetenschappelijk onderbouwde materialen die direct inzetbaar zijn in de dagelijkse klas-, school- en opleidingspraktijk.

Online studiemateriaal

Op www.coutinho.nl/talenbewustlesgeven, vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- links naar sites, databanken, artikelen en podcasts;
- artikelen, video's en ander (beeld)materiaal;
- oefeningen en lesideeën om met leerlingen of studenten in de klas mee aan de slag te gaan.

De auteurs

Dit boek is geschreven door verschillende auteurs uit Nederland, Vlaanderen en Caribisch Nederland. Het betreft een selectie van experts – onder andere leraren-opleiders, onderzoekers en projectleiders – op het gebied van meertaligheid in het onderwijs. Voor een korte biografie verwijzen wij je naar de sectie ‘Over de auteurs’ achter in dit boek.

1 Inleiding: Het verschil blijven maken als talenbewuste leraar

Mirjam Günther, Fauve De Backer, Joana Duarte, Carolien Frijns & Babs Gezelle Meerburg

Hoe kun je als leraar die taalleeromgeving creëren die de taalverwervingsmotoren van alle kinderen op volle toeren doet draaien? Hoe ga je om met meertaligheid in de klas en daarbuiten? En wat werkt om kinderen kritisch te laten nadenken over taal? Dit boek gaat over talenbewust lesgeven en is bedoeld voor leraren in het basisonderwijs, toekomstige leraren, lerarenopleiders, onderwijsondersteuners en iedereen die elke dag opnieuw een inclusieve, krachtige taalleeromgeving voor alle leerlingen wil creëren. Maar wat betekent talenbewust lesgeven? En hoe kan het jouw praktijk versterken? In dit hoofdstuk lichten wij het doel van het boek toe en bespreken wij wat wij bedoelen met talenbewustzijn, de omgang met diversiteit in de klas, de meertalige wending in het onderwijs en ten slotte de zoektocht naar de talenbewuste leraar.

1.1 Uit de praktijk

Door het boek heen gebruiken we de Nederlandse en Vlaamse begrippen van groepen en leerjaren afwisselend. Zie tabel 1.1 en bijlage 2 voor een compleet overzicht.

Tabel 1.1 Overzicht benamingen Nederlandse groepen en Vlaamse leerjaren

	Nederland	Vlaanderen
Kleuteronderwijs		1ste kleuterklas (voor wie 3 jaar wordt)
	Groep 1 (4 jaar)	2de kleuterklas (4 jaar)
	Groep 2 (5 jaar)	3de kleuterklas (5 jaar)
Lager onderwijs Basisonderwijs	Groep 3	1ste leerjaar
	Groep 4	2de leerjaar
	Groep 5	3de leerjaar
	Groep 6	4de leerjaar
	Groep 7	5de leerjaar
	Groep 8	6de leerjaar

Aan de hand van twee praktijkvoorbeelden bespreken we hoe je talenbewustzijn in de klas in kunt zetten en hoe je thuistaalgebruik in de klas kunt stimuleren.

Voorbeeld 1: Talenbewustzijn in de klas

Een leraar van groep 5 werkte mee aan een project dat als doel had om de thuistalen van meertalige kinderen in het regulier onderwijs te integreren. Zij vertelde aan het eind van het project:

Trots op de eigen taal

‘De kinderen zijn zich meer bewust geworden van de verschillende talen en culturen in de klas. Ze zijn ook wat trotser geworden op hun eigen taal. Kinderen geven het meer en sneller aan als ze dingen herkennen uit hun eigen taal. Het alert zijn op andere talen, maar ook hoe je die talen kunt inzetten in de klas wil ik graag meenemen naar een andere klas.’

– Leraar die deelnam aan het Talen4all-project

Deze leraar reflecteert op de veranderingen die ontstaan zijn in haar lessen nadat ze positief heeft ingezet op talige en culturele diversiteit in haar klas. Het ging daarbij om verschillen en overeenkomsten tussen talen, maar ook om het versterken van de meertalige identiteit van leerlingen. De quote van de leraar komt uit de beschrijving van het Talen4all-project, in het kader waarvan gedurende anderhalf jaar (tussen 2018 en 2019) op acht Friese basisscholen in een stedelijk gebied samen met onderzoekers gewerkt werd aan een inclusieve, meertalige onderwijsomgeving (Günther-van der Meij et al., 2019). Concreet werkten de leraren en onderzoekers aan de ontwikkeling, implementatie en evaluatie van meertalige lesactiviteiten. Deze lesactiviteiten waren gericht op (1) de bevordering van positieve attitudes van leraren en leerlingen ten aanzien van meertaligheid, (2) het faciliteren van talenbewustzijn in de klas aan de hand van bijvoorbeeld taalvergelijking en (3) een flexibele inzet van meertaligheid in de klas. Leraren en leerlingen uit de bovenbouw van het basis-onderwijs werkten aan het project mee en zetten zo in op talenbewust lesgeven.

Voorbeeld 2: Thuistaalgebruik in de klas

Voor haar afstudeeronderzoek ontwikkelde een toekomstige leraar basisonderwijs, die de lerarenopleiding volgde aan NHL Stenden Hogeschool, een interventie voor meertalig onderwijs. Deze interventie maakte expliciet gebruik van de thuistalen van alle leerlingen in de klas door de implementatie van tien lessen voor wereldoriëntatie. In die lessen konden de leerlingen hun thuistalen gebruiken tijdens klassikale gesprekken en groepsgesprekken (Dijkstra, 2021). Dat deden ze aan de hand van *translanguaging* (García, 2009). Translanguaging draait om het gebruik van meerdere talen, stijlen en registers tegelijkertijd, zonder duidelijke grenzen. De student implementeerde de interventie met de hulp van een onderzoeksgroep en

ging de effecten van de implementatie na aan de hand van een vergelijking met een controlegroep die dezelfde lessen in alleen het Nederlands kreeg. Gemeten werden de effecten op het gebied van taalattitudes, welbevinden en kennis over wereldoriëntatie. Tot besluit van haar experiment vroeg de student haar leerlingen om een reactie. De reacties van deze twee leerlingen zijn exemplarisch:

Wat vinden leerlingen ervan als ze hun thuistalen op school mogen gebruiken?

'Ik vond het leuk om dingen in mijn eigen taal te doen. Maar ik vond het ook leuk om over de talen van mijn klasgenoten te horen. Ik heb meer geleerd door het gebruik van mijn eigen taal en vond het makkelijker om te leren. Ik vond het belangrijk dat ik dingen in mijn eigen taal mocht gebruiken omdat dat normaal gesproken nooit mag.'

– Arabischtalige leerling, groep 7

'Ik vond het leuk om de talen van anderen te horen. Ik vond het heel leuk om in mijn eigen taal te mogen praten en schrijven. Vooral het presenteren vond ik leuk. Het was ook grappig dat de talen van mijn groepje (Russisch en Bosnisch) ook wel op mijn taal leken qua klanken (Tsjechisch).'

– Tsjechischtalige leerling, groep 8

Op de website bij dit boek vind je een podcast over translanguaging, met veel praktijkvoorbeelden.

Naar aanleiding van dit experiment en aansluitend onderzoek komen verschillende voordelen van het gebruik van de thuistalen van leerlingen in het onderwijs naar voren, los van het gegeven dat een plaats geven aan diversiteit essentieel is in het onderwijs (Duarte & Günther-van der Meij, 2019). Leerlingen worden door het gebruik van hun thuistalen nieuwsgieriger naar alle andere talen, ze geven aan beter te kunnen leren, ze zijn gemotiveerder om (talen) te leren en ze krijgen meer inzicht in het fenomeen taal. Concreet bleek dat het betrekken van de thuistalen van leerlingen bij het onderwijs veel voordelen kan opleveren. Een positieve omgang met diversiteit is daarbij cruciaal.

In wat volgt gaan we dieper in op wat we verstaan onder *diversiteit* en wat de plaats daarvan is in dit boek.

1.2 Diversiteit als realiteit

Is diversiteit iets nieuws? Eigenlijk niet. Wereldwijd werden de meeste landen altijd al door talige en culturele diversiteit gekenmerkt. Die diversiteit was het gevolg van handel, conflicten, interne migraties en grensverschuivingen door de eeuwen heen. Deze vormen van diversiteit zijn in Europa de afgelopen decennia toegenomen. Mensen zijn nog nooit zo mobiel en internationaal geweest en hebben nooit eerder informatie zo wijd verspreid als in de afgelopen decennia. Door middel van nieuwe communicatietechnologieën zijn groepen met verschillende taal- en cultuurachtergronden nog meer met elkaar in contact gebracht. Dat heeft de etnolinguïstische realiteit van veel regio's blijvend veranderd, waaronder ook die van Vlaanderen, Nederland en de Nederlandstalige gebieden in de Caraïben. Deze complexere en dynamischere talige en culturele diversiteit manifesteert zich zowel op maatschappelijk niveau als op persoonlijk niveau: heel wat mensen gebruiken dagelijks meerdere talen (Cenoz, 2013). Je zou kunnen stellen dat die maatschappelijke veranderingen geleid hebben tot *superdiversiteit* (Vertovec, 2007), een term die verwijst naar het samenspel van een verscheidenheid aan factoren die verband houden met sociale, culturele en linguïstische diversiteit, wat leidt tot gewijzigde verhoudingen in de samenleving (Meissner & Vertovec, 2015).

Scholen in Vlaanderen en (Caribisch) Nederland kennen om de hiervoor genoemde redenen een snelle toename van het aantal meertalige leerlingen, wat een diversere schoolpopulatie van leerlingen met een rijkheid aan thuistalen met zich meebrengt. Uit recente schattingen (KNAW, 2018) blijkt dat ongeveer 40% van de Nederlandse bevolking meertalig is, waarvan ongeveer 23% een migrantentaal spreekt (zoals Arabisch of Turks) en 18% een regionale streektaal (zoals Fries, Nedersaksisch of Limburgs). Er zijn geen schattingen bekend van het aandeel leerlingen dat een dialect spreekt (zoals Brabants of Zeeuws). Uit cijfers van Kind & Gezin (2020, onderzoek uitgevoerd in 2019) blijkt dat bij 30% van de kinderen geboren in het Vlaamse Gewest de taal tussen moeder en kind niet het Nederlands is. Voor meertalige kinderen in Vlaanderen is Frans de meest gebruikte andere taal (5,9%). Arabisch en Turks komen respectievelijk op de tweede en derde plaats. Het aandeel leerlingen in het Vlaamse onderwijs met een niet-Nederlandse thuistaal neemt schooljaar na schooljaar toe. Net zoals in Nederland is er ook in Vlaanderen geen zicht op het aandeel van de bevolking dat thuis een dialect spreekt (zoals West-Vlaams, Gents of Limburgs).

Zowel in (Caribisch) Nederland als in Vlaanderen wordt de roep vanuit de samenleving om kennis over meertaligheid, en handvatten hoe hiermee om te gaan in de klas, steeds luider. Leraren aarzelen soms om meertaligheid in de klas in te zetten uit angst dat dit ten koste zal gaan van het leren van het Nederlands. Ze vragen zich soms ook af hoe ze de meertalige repertoires van alle leerlingen kunnen benutten bij alle vakken, ook als ze de thuistalen van hun leerlingen zelf niet spreken. Leraren